

Як сприймає світ особа з аутизмом?

(на основі книжки Олега Романчука «Розлади спектру аутизму у запитаннях та відповідях»)

У дітей з РСА інформація обробляється в особливий спосіб: переважно моноканально та секвенційно. Такий тип оброблення інформації характеризується тим, що увага дитини одномоментно зосереджена на одному сенсорному каналі (аудіальному, візуальному та ін.) і в той час, як обробляється інформація, що надходить по цьому каналу, інші канали ніби «відімкнені». Відповідно увага дуже вузько зосереджена на конкретних деталях однієї сенсорної модальності, а все інше є ніби поза полем зору/слуху. І лише після того, як опрацьовано одні деталі, увага переходить на опрацювання інших. Отже, вузький фокус уваги, її «деталізованість» та моноканальність призводять до такого селективного та незінтегрованого сприйняття світу, коли реєструється лише частина інформації, інша ж ігнорується. Реєстрація інформації відбувається у формі «файлів» теж в одній сенсорній модальності (звуків, зорові та ін.), але ця інформація не інтегрується між собою (немає таких собі об'єднувальних папок, які тематично синтезують зорову, слухову та іншу інформацію). Така моноканальна реєстрація інформації та брак аудіовізуальної інтеграції може, з одного боку, пояснювати особливі здібності деяких дітей з РСА, наприклад, чудову зорову чи слухову пам'ять (деякі з них запам'ятовують великі обсяги акустичної чи візуальної інформації), а з іншого – й труднощі мовленнєвого та соціального розвитку. Адже для розуміння соціальної взаємодії та розвитку мови як засобу цієї взаємодії надзвичайно важливо обробляти соціальну інформацію «цілісно», а не по деталях, інтегрувати те, що ми бачимо, з тим, що ми чуємо. І власне розвиток мовлення є наслідком того, що дитина інтегрує почуте слово з візуальною інформацією щодо тієї ситуації, в якій воно було вжите (наприклад, поєднання образу м'ячика, який бачимо, зі словом «м'ячик», яке чуємо). Відповідно у дітей з РСА ми спостерігаємо різного ступеня затримку розвитку мовлення, часом також атипичний його розвиток, коли дитина повторює слова, фрази (іноді може відтворювати довгі почуті тексти, навіть знати у ранньому віці багато іншомовних слів), але робить це якимось механічно, не розуміючи їх сенсу й не вміючи застосувати мову для спілкування. Ймовірно, таке фокусовано-деталізоване моноканальне сприйняття інформації може бути корисним, коли дитина намагається зрозуміти «логіку» в межах одного типу сенсорних завдань (як от складання пазлів, що є винятково візуальною інформацією, і можливо саме тому багато дітей з РСА у цьому можуть виявляти неабиякі здібності), але воно робить дитину виразно неповносправною в соціальних ситуаціях, коли потрібно схоплювати інформацію цілісно, орієнтуватися і на візуальні, і на акустичні стимули та мати «широкий фокус уваги». Брак цих здатностей й зумовлює соціальні та мовленнєві/комунікативні дефіцити дитини з РСА.

Так само припускають, що діти з аутизмом не тільки сприймають інформацію моноканально, а й відчувають труднощі з перемиканням уваги з одного каналу на інший, відповідно можуть мати орієнтацію лише на один канал обробки інформації – часто, але не завжди, візуальний. Це стало передумовою для розвитку методик спілкування для дітей з РСА, які орієнтовані переважно на візуальний канал спілкування – через картинки, символи та інші способи візуального подання інформації.

Такий тип сприйняття інформації пояснюють вже описаними вище нейробіологічними особливостями мозку, зокрема порушенням формування зв'язків між його зонами, які мали б забезпечувати інтеграцію різних видів інформації та формування цілісного сприйняття світу. Відповідно висунуто гіпотезу, що за такого типу сприйняття світ постає у суб'єктивному просторі дитини як «набір візуальних, акустичних та інших пазлів» – не зв'язаних між собою, незрозумілих і непередбачуваних.

На основі нейропсихологічних досліджень та поодиноких свідчень осіб з аутизмом можемо здогадуватися, генерувати гіпотези щодо того, яким у сприйнятті особи з РСА постає світ:

- Непередбачуваним, мінливим, незрозумілим, фрагментованим. Немов калейдоскоп звуків, образів, тілесних відчуттів та ін. Одна особа з аутизмом сказала, що світ для неї ніби оповитий туманом, з якого вириваються звуки, люди, предмети, і ти ніколи не знаєш чого від нього чекати. Звичайно, такий світ може викликати страх, у ньому чуєшся невпевнено, до нього важко пристосуватися. Можливо, з такого світосприйняття виникає бажання окреслити свою територію, зробити свій простір незмінним, максимально «законсервувати» його, підкорити певній стереотипній послідовності. Темпл Грендін, жінка з аутизмом, так визначила його суть: «Аутизм є виявом порушення в системі, що відповідає за сприйняття зовнішніх стимулів, і це змушує людину гостро реагувати на якісь одні явища зовнішнього світу і майже не помічати інші».
- Сенсорні стимули можуть сприйматися у зв'язку з гіперчутливістю як такі, що є надпороговими, викликають дискомфорт. Уявіть собі, ніби ви втомлені, а в кімнаті – різні голосні звуки, яскраве світло, багато дотиків і т.п. Тоді вам хочеться обмежити потік цих сенсорних стимулів – закрити вуха, заплющити очі, кудись сховатися.
- Люди й стосунки між ними також здаються незрозумілими і непередбачуваними. І відповідно виникає бажання або обмежити контакти із ними, або зробити ці контакти стереотипними, передбачуваними, підкореними певній стереотипній послідовності. Люди можуть цікавити їх, і вони, можливо, хотітимуть дослідити їх, щоб зрозуміти, чого чекати від них та як з ними взаємодіяти. Втім їхнє дослідження відбувається окремими каналами – на дотик, потім можна роздивитися краєчком ока, тоді, можливо, на слух, хоч й у потоці звуків важко зрозуміти їхнє значення... Звичайно, за такого фрагментованого, вузько сфокусованого аналізу складний, багатовимірний «світ людей» залишається малозрозумілим, й особа з РСА і далі чутиметься у ньому невпевнено. А якщо додати, що у цьому світі дитина може стикнутися з реально негативними реакціями інших людей (дорослих/дітей), то тоді можна лише уявити, наскільки сильним буде її бажання ізолюватися від цього світу. Отже, особа з РСА стикається із суперечливими бажаннями. Це точно висловила у своїй автобіографічній книжці Донна Вільямс, жінка з аутизмом: «Моя історія – це історія боротьби: з одного боку, щоб ізолюватися, відгородитися від цього світу, охоронити себе від нього, а з іншого – боротьби, щоб зрозуміти цей світ, увійти в нього і бути в ньому».
- А ще часто – через брак мови/мовлення – світ є для них тим зовнішнім, куди треба «вийти на контакт» з іншими людьми, дати їм знати про свої бажання тощо, та щоб зрозуміти себе, «думати про себе» і т.д. Відповідно виникають труднощі в регулюванні за допомогою внутрішньої мови своєї поведінки, своїх емоцій. Отже, ці емоції можуть відчуватися як сильний сомато-сенсорний стимул, який також може перезбуджувати і від якого не просто відключитися/переключитися, регулювати емоції внутрішньою мовою, – звідси відповідно схильність до сильних, тривалих емоційних реакцій, малозрозумілих, висловлених таким способом, якого не можуть зрозуміти інші...
- «Соціальна сліпота» – дефіцит здатності розуміти інших, їхню перспективу, почуття тощо. Дефіцит можливості зрозуміло висловити себе – це брак мови та комунікативних навичок для встановлення контакту. Це ставить бар'єр у спілкуванні, спричиняє неконтактність між дитиною і світом.
- Увага фокусується на деталях, які добре запам'ятовуються, натомість є значні труднощі з цілісним відчуттям світу, з відчуттям «повної картини» ситуації довкола. Брак цієї картини викликає розгубленість у широкому світі, і звідси, можливо, зацикленість, втеча у світ деталей, вузьких зацікавлень, у якому все зрозуміліше і передбачуваніше, ніж навколо, у якому чуєшся впевненіше.